

บทที่ ๖

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้” การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับการพัฒนาชนบท ๒) เพื่อศึกษาบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ และ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธ ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน ๓๓ รูป/คน การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา เพื่อจัดหมวดหมู่ของเนื้อหา (Category) แล้วนำมาสังเคราะห์เชิงระบบ (Systematic synthesis) เพื่อหาประเด็นร่วมหรือประเด็นหลักและอธิบายเนื้อหา ผลจากการวิจัยการสรุปได้ตามขั้นตอนต่อไปนี้

๖.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้” ผู้วิจัยได้สรุปการวิจัยตามลำดับของข้อมูล ดังนี้

๖.๑.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยเรื่อง “บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้” นี้ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย โดยมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

๑. หลักพุทธธรรม แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท จากการศึกษาพบว่า หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการบูรณาการกับการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธ ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประกอบด้วย ๑) หมั่นประชุมเนื่องนิตย์ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ๔) ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ๕) ไม่ข่มเหงสตรี ไม่ลุอำนาจแห่งกิเลสตัณหา คือความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ๖) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน และ ๗) ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึงมาสู่แคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก ส่วนบทบาทในการพัฒนาชนบทของปราชญ์ชาวบ้าน ศึกษาใน ๓ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการสร้างร่วมมือ ๒) ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และ ๓) ด้านความต่อเนื่องและความยั่งยืน ส่วนรูปแบบในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธเป็นการบูรณาการระหว่างหลักอปริหานิยธรรม กับหลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมตามแนวของ International Association for Public Participation ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) ๒) ด้านการรับฟังความคิดเห็น (Consult) ๓) ด้านการเกี่ยวข้อง (Involve) ๔) ด้านความร่วมมือ (Collaboration) ๕) ด้านการเสริมอำนาจชุมชน (Empower)

๒. บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ พบว่า การแก้ไขปัญหาต่างๆของชุมชนชนบทมักจะแก้ปัญหากันเองโดยภาครัฐเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาแต่การขับเคลื่อนเป็นภาระของประชาชนโดยตรง ซึ่งประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่คุ้นเคยกับการรับคำแนะนำจากปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีผู้นำคือ ๑) พ่อคำเตื่อง ภาษี ๒) พ่อผาย สร้อยสระกลาง และ ๓) พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เป็นผู้นำชุมชน และเป็นผู้ริเริ่มให้ชุมชนได้ คิด พุดคุยกันในการแก้ไขปัญหา โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งชุมชน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านทั้ง ๓ ท่านถือว่าเป็นต้นแบบแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีแนวคิดที่เป็นไปในบริบทเดียวกัน คือ วิธีการดำเนินชีวิตที่เน้นการพึ่งตนเอง ทำเกษตรธรรมชาติ เน้นการเกื้อกูลกันเองของธรรมชาติ ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้และมุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานเพื่อให้เกิดการสร้างร่วมมืออย่างกว้างขวางทั้งในชุมชนและนอกชุมชน โดยศึกษาในกรอบบทบาท ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการสร้างร่วมมือ ๒) ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และ ๓) ด้านความต่อเนื่องและความยั่งยืน มีกลยุทธ์ในการสร้าง ความร่วมมือคือ ได้แก่ ๑) จัดให้มีการประชุมอย่างต่อเนื่องทั้งในเครือข่ายระดับพื้นที่และนอกพื้นที่ ๒) จัดให้มีการนิเทศติดตามการดำเนินงานของเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ ๓) ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของสมาชิกในเครือข่าย ในด้านข้อมูลวิชาการ วัตถุดิบ และการตลาดแก่สมาชิก และ ๔) ดึงศักยภาพของบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน มามีส่วนร่วม ร่วมในการดำเนินงาน

๓. รูปแบบการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ โดยประยุกต์ใช้กับหลักอภิธานิยธรรม ๗ มีข้อเสนอแนะที่สรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้

๑) ด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) สอดคล้องกับหลักอภิธานิยธรรมที่ว่า ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึงมาสู่แคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก ในประเด็นนี้ผู้วิจัยตีความในหลักธรรมที่ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชนบท คือ การมีศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน (Knowledge Center) ซึ่งศูนย์เรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน ในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ ของชุมชน โดยเน้นการกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่ง เรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นศูนย์ฯ ของประชาชน ที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยหลักการสำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน คือ การเป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียน เป็นศูนย์กลางที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ ค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งการพบปะสังสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือในการพัฒนาตนเองและชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน ซึ่งแนวทางการสร้างมนุษยสัมพันธ์ระหว่างชุมชน หรือเครือข่ายชุมชน บนฐานคิดที่ว่าในการพัฒนาชนบทนั้นทำอย่างไรจะให้เกิดจุดเริ่มต้นของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากหลาย ๆ ฝ่าย โดยฝ่ายที่ยังไม่ได้มีส่วนร่วมก็ให้เกิดการมีส่วนร่วม ส่วนฝ่ายที่มีส่วนร่วมอยู่แล้วก็พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมให้หลากหลายขึ้นไปอีก อันก่อให้เกิดการ

อยู่เย็นเป็นสุข พออยู่พอกินตามวิถีชุมชนของชาวชนบท ในปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชนบทจึงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เป็นการให้การศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียนและเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยยังมีหน้าที่ ประสานเครือข่ายภูมิปัญญาไทยเพื่อเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนและพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในระดับ ท้องถิ่นและระดับชาติ และที่สำคัญคือเป็นศูนย์กลางข้อมูลภูมิปัญญาไทย รูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย หรือ “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน” ซึ่งแบ่งได้เป็น ๔ รูปแบบ คือ ศูนย์การเรียนรู้ครอบครัว การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรกคือครอบครัว จาก พ่อแม่สู่ลูก จากพี่น้อง เครือญาติ ไกล่ลชิด เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไว้ ศูนย์การเรียนรู้วัดและชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ผู้นำฝ่าย สงฆ์และฝ่ายฆราวาสต่างมีความสำคัญในฐานะเป็นครูผู้ถ่ายทอดพิธีกรรม วัดยังทำหน้าที่เป็นสุขศาลา ดูแลรักษาคนเจ็บป่วย รักษาด้วยสมุนไพร วัดจึงมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ส่งเสริม สนับสนุนและประสานให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน วัดจึงเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เป็นสถานที่ให้ การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ และศูนย์การเรียนรู้ครูเจ้าสำนัก การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัด ที่สุดคือการถ่ายทอดโดยบุคคลซึ่งเป็นผู้รู้ ผู้ชำนาญ พิธีกรรมครูเป็นพิธีแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับ ศิษย์ที่มีความหมายลึกซึ้งเพราะครูจะเป็นผู้ถ่ายทอด ไม่ใช่เพียงทักษะและวิธีการต่างๆให้เท่านั้นแต่ยัง ถ่ายทอดจิตวิญญาณให้ศิษย์ด้วย

๒) ด้านการรับฟังความคิดเห็น (Consult) สอดคล้องกับหลักอภิธานิธรรมที่ว่า หมั่นประชุมเนื่องนิตยนั้น แนวทางในการบูรณาการ คือ การประชุมระดมความคิด (Brain - storming) ในการพัฒนาชนบทเป็นการประชุมที่เหมาะสมสำหรับชุมชนชนบท เนื่องจากมีวิธีการ และขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องประชุมได้มีโอกาสสื่อสาร แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหา เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการ งานต่าง ๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันโดย สม่าเสมอ โดยนำเสนอรูปแบบของการประชุมหมู่บ้านในชุมชนชนบท ดังนี้ ๑) การประชุมทั่วไป (General Conference หรือ Meeting) ๒) การประชุมทีมงานภายในหน่วยงาน (Meeting หรือ Staff - meeting) ๓) การประชุมคณะกรรมการ (Committee Meeting) ๔) การประชุมสัมมนา (Seminar) ๕) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ๖) การประชุมระดมความคิด (Brain - storming) ๗) การประชุมแบบกลุ่มย่อยเฉพาะกิจ (Syndicate) ๘) การประชุมแบบซิมโพเซียม (Symposium) ๙) การประชุมแบบโต๊ะกลม (Round Table)

๓) ด้านการเกี่ยวข้อง (Involve) สอดคล้องกับหลักอภิธานิธรรมที่ว่า พร้อมเพรียง กันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน แนวทางในการบูรณาการ คือ การกำหนดลักษณะ หรือมิติของการมีส่วนร่วมในชุมชนชนบทนั้นเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมภาคประชาชนด้วยกับเอง และภาคประชาชนกับส่วนงานของรัฐ ผู้วิจัยผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อ การพัฒนาชนบท ได้แก่ ๑) การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่ กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ ๒) การรับฟังความ คิดเห็นและรับฟังข้อมูลข้อเท็จจริงและ ประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐในกระบวนการ พัฒนาชนบท เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดง

ความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น ๓) การเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงาน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ ๔) ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ๕) การเสริมอำนาจแก่ประชาชน โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้าน และกิจกรรมต่างๆที่เกิดจากความต้องการของประชาชน การร่วมกันทำความเข้าใจหัวใจสำคัญแห่งกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง "เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา" มีแนวทางน้อมนำกระแสพระราชดำรัสมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาการพัฒนาชนบท และการบริหารจัดการเพื่อบรรลุคานติ สมานฉันท์ และความเจริญที่ยั่งยืน

๔) ด้านความร่วมมือ (Collaboration) สอดคล้องกับหลักการบริหารนิยธรรมที่ว่า ไม่ลู่อามางแห่งกิเลสตัณหา คือความอยากได้ อยากมี อยากเป็น อันเป็นต้นเหตุแห่งความขัดแย้ง ซึ่งปัญหาที่เป็นต้นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้งของประชาชนในชนบท ได้แก่ ๑) ปัญหาการแย่งน้ำเพื่อการเกษตร เกิดขึ้นช่วงฤดูแล้ง สาเหตุเกิดจากการเกษตรแย่งน้ำในคลองเพื่อสูบน้ำไปรดพืชผลทางการเกษตร ๒) ปัญหาการบุกรุกแนวที่ดิน สาเหตุเกิดจากการบุกรุกเพื่อทำการเกษตรและผู้บุกรุกไม่รู้แนวเขตที่แท้จริง เกิดจากการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรลุกล้ำแนวเขตที่ดิน โดยเฉพาะช่วงฤดูการเพาะปลูก มีประมาณ ๔ ราย เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นไม่มากนัก สาเหตุเกิดจากความไม่รู้แนวเขตที่ดินที่แน่ชัดของผู้ครอบครองรายใหม่ ๓) ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบริหารกองทุนหมู่บ้าน สาเหตุเกิดจากการอนุมัติให้กู้เงินของคณะกรรมการบริหารมีความแตกต่างกันในวงเงินอนุมัติให้กับสมาชิก ๔) ปัญหาการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นปัญหาจากความไม่เข้าใจของประชาชน ที่ไม่ยอมให้ที่ดินเพื่อการก่อสร้างสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน ๕) ปัญหาพระสงฆ์กับประชาชน เป็นปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากการทำบุญชื้อรายรับ-รายจ่าย ของวัดที่ไม่ได้จัดทำบัญชีและไม่ได้ชี้แจงให้ประชาชนได้ทราบการรับ-จ่ายเงินของวัด ซึ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบท การพัฒนาชนบทจะขับเคลื่อนไปข้างหน้าไม่ได้ถ้าไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาลำนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการใช้กลยุทธ์เชิงสันติ ในการแก้ไขความขัดแย้งในชนบท ประกอบด้วย ๑) การเจรจาแบบเผชิญหน้า ๒) การเจรจาแบบหลีกเลี่ยง ๓) การเจรจาแบบโน้มน้าว ๔) การเจรจาแบบประนีประนอม ๕) การเจรจาแบบร่วมมือ ๖) การเจรจาแบบสนับสนุน ๗) การเจรจาแบบโอนอ่อนผ่อนตาม ๘) การเจรจาแบบแบ่งปัน นอกจากนี้การสร้างทางเลือกร่วมกันโดยการแสวงหา “คนกลาง” เข้ามาช่วยจัดการความขัดแย้ง ซึ่ง ประเด็นปัญหาที่คู่กรณีควรจะใช้วิธีการนี้จัดการความขัดแย้งก็คือ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อเท็จจริงหรือข้อมูล ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ และความต้อการ ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ๔) ความขัดแย้งด้านค่านิยม ๕) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง และหลักการบริหารนิยธรรมที่ว่า ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาชนบทบนพื้นฐานแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และตามแนวพระราชดำริ “เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา” จากการดำเนินงานตามโครงการเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพื่อการพัฒนาชนบทในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ (อีสานใต้) โดยพยายามสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนา “ความเชื่อและพฤติกรรม” กับ “วัตถุในสังคม” ซึ่งการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชนกิจกรรมสำคัญของชุมชนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับสามห่วง สองเงื่อนไข คือชุมชนมี

ความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนมีความรู้คู่คุณธรรม ได้แก่ ๑) ด้านการลดรายจ่าย โดยการส่งเสริมสนับสนุนการปลูกผัก ผลไม้ไว้บริโภค และมีเหลือจะนำไปขาย หรือแปรรูปบริโภคและจำหน่าย ๒) ด้านการเพิ่มรายได้ มีการส่งเสริมครัวเรือนให้ประกอบอาชีพเสริม เช่น ทำนาและทำไร่ผัก มีการรวมกลุ่มมีการส่งเสริมให้มีการออมเงินเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในหมู่บ้านและนำเงินไปสนับสนุนในการทำอาชีพเสริมต่าง ๆ ให้แก่หมู่บ้าน หรือส่งเสริมอาชีพในครัวเรือน ๓) ด้านการประหยัด ส่งเสริมให้มีการออมเงินสัจจะสะสมทรัพย์เพิ่มขึ้น ๔) ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ชุมชนส่งเสริมให้ครัวเรือนปลูกต้นไม้ทดแทนที่ได้ใช้ไป ๕) ด้านการเอื้ออารีต่อกัน ได้จัดสวัสดิการจากกองทุน/กลุ่ม ต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เพื่อเป็นการช่วยเหลือดูแล ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ และผู้สูงอายุ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ๖) ด้านการเรียนรู้ ชุมชนมีภูมิปัญญาชาวบ้าน หลายด้านที่ถ่ายทอดแนวคิด ความรู้ แนวทางการทำงาน ประสบการณ์ และกระบวนการ เรียนรู้ต่างๆสู่ชุมชน

๕. การเสริมอำนาจชุมชน (Empower) สอดคล้องกับหลักอภิธานิธรรมที่ว่า ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ซึ่งแนวทางในการบูรณาการคือ เราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มาก ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อการพัฒนาชุมชน ในลักษณะของการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนโดยผู้นำชุมชน ซึ่งผู้นำสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน จะต้องยึดหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ๑) หลักการมีส่วนร่วม อันเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานพัฒนาชุมชน ๒) การรวมกลุ่ม ชุมชน และองค์กร พลังของกลุ่มจะช่วยบรรเทาความทุกข์หรือสภาพปัญหาที่แต่ละคนมีอยู่ ๓) การให้การศึกษา/การเรียนรู้ เป็นกระบวนการเสริมสร้างความรู้ให้กับบุคคล กลุ่ม ชุมชน สังคม เป็นการพัฒนาคนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระหว่างทั้งคนภายในและภายนอกชุมชน ๔) หลักการพึ่งตนเอง คือความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ๕) หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ๖) หลักความสมดุลของการพัฒนา เชื่อมโยงสัมพันธ์กันด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ สิ่งแวดล้อม ด้านคุณภาพชีวิต หรือด้านอื่นๆตามความต้องการของแต่ละชุมชน และหลักอภิธานิธรรมที่ว่า เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน มีแนวทางในการบูรณาการได้แก่ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยตีความหลักธรรมว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชุมชน ของชาวชนบทที่ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนเป็นอัตลักษณ์ของชนบทในท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาชนบทโดยการบูรณาการกับวิถีชุมชนท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานใต้หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานที่สำคัญเหล่านั้นตามประเพณีที่ดำรงซึ่งแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ทุกกลุ่มมีการประยุกต์ความคิดความเข้าใจจากการใช้วิถีดำรงชีพแบบ “หาอยู่หากิน” ที่อิงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ปรับตัวเองเข้ากับฤดูกาล และของธรรมชาติ สู่วิถีแบบ “เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน” เป็นการริเริ่มปรับปรุงดัดแปลงธรรมชาติในเงื่อนไขที่ไม่ทำลาย ให้สามารถดำรงอยู่ด้วยการเพาะปลูกและตั้งถิ่นฐานได้ เมื่อเกิดการตั้งถิ่นฐานแล้วรูปแบบการ

รวมกลุ่มกันก็เด่นชัดขึ้น สู่รูปแบบ “เฮ็ดน้ำกัน กินน้ำกัน ม่วนน้ำกัน” มีการบูรณาการวัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาท้องถิ่นตนเอง คือการนำเอา วิถีชีวิตความเชื่อ ระบบนิเวศ มาสร้างเป็นแนวปฏิบัติ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่า ภูมิปัญญาร่วมสมัยตามมาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการสังคม ในชุมชน ผ่านวัฒนธรรม เช่น พิธีกรรมบุญ การละเล่น ศิลปะ คือ การค้นพบ ประยุกต์ ประดิษฐ์และสร้างใหม่เพิ่มเติมวัฒนธรรมชุมชน เช่น พิธีกรรม บุญ การละเล่น ศิลปะ นั้น มีคำสอน และคติเตือนใจแฝงอยู่ซึ่งเป็นความรู้ในการจัดการสังคมนั่นเอง

๖.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้” นี้ ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัย โดยมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

๑. หลักพุทธธรรม แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท จากการศึกษาพบว่า หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการบูรณาการกับการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธ ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประกอบด้วย ๑) หมั่นประชุมเนืองนิตย์ ๒) พร้อมเพรียงกัน ประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ๔) ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ๕) ไม่ข่มเหงสตรี ไม่ลู่อำนาจแห่งกิเลส ตัณหา คือความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ๖) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนียสถาน และ ๗) ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก ส่วนบทบาทในการพัฒนาชนบทของปราชญ์ชาวบ้าน ศึกษาใน ๓ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการสร้างความร่วมมือ ๒) ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และ ๓) ด้านความต่อเนื่องและความยั่งยืน ส่วนรูปแบบในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธเป็นการบูรณาการระหว่างหลักอปริหานิยธรรมกับหลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมตามแนวของ International Association for Public Participation ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) ๒) ด้านการรับฟังความคิดเห็น (Consult) ๓) ด้านการเกี่ยวข้อง (Involve) ๔) ด้านความร่วมมือ (Collaboration) ๕) ด้านการเสริมอำนาจชุมชน (Empower)

๒. บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ พบว่า การแก้ไขปัญหาต่างๆของชุมชนชนบทมักจะแก้ปัญหากันเองโดยภาครัฐเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาแต่การขับเคลื่อนเป็นภาระของประชาชนโดยตรง ซึ่งประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่คุ้นเคยกับการรับคำแนะนำจากปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีผู้นำคือ ๑) พ่อคำเดื่อง ภาษี ๒) พ่อผาย สร้อยสระกลาง และ ๓) พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เป็นผู้นำชุมชน และเป็นผู้ริเริ่มให้ชุมชนได้ คิด พุดคุยกันในการแก้ไขปัญหา โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งชุมชน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านทั้ง ๓ ท่านถือว่าเป็นต้นแบบแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีแนวคิดที่เป็นไปในบริบทเดียวกัน คือวิถีการดำเนินชีวิตที่เน้นการพึ่งตนเอง ทำเกษตรธรรมชาติ เน้นการเกื้อกูลกันเองของธรรมชาติ ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้และมุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานเพื่อให้เกิดการสร้างความร่วมมืออย่างกว้างขวางทั้งในชุมชนและนอกชุมชน โดยศึกษาในกรอบบทบาท ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการสร้างความร่วมมือ ๒) ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และ ๓) ด้านความต่อเนื่อง

และความยั่งยืน มีกลยุทธ์ในการสร้าง ความร่วมมือคือ ได้แก่ ๑) จัดให้มีการประชุมอย่างต่อเนื่องทั้งในเครือข่ายระดับพื้นที่และนอกพื้นที่ ๒) จัดให้มีการนิเทศติดตามการดำเนินงานของเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ ๓) ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของสมาชิกในเครือข่าย ในด้านข้อมูลวิชาการ วัตถุดิบ และการตลาดแก่สมาชิก และ ๔) ดึงศักยภาพของบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน มามีส่วนร่วม ร่วมในการดำเนินงาน

๓. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ โดยประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม ๗ มีข้อเสนอแนะที่สรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้

๑) ด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) สอดคล้องกับหลักอปริหานิยธรรมที่ว่า ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึงมาสู่แคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก ในประเด็นนี้ผู้วิจัยตีความในหลักธรรมที่ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชนบท คือ การมีศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน (Knowledge Center) ซึ่งศูนย์เรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน ในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ ของชุมชน โดยเน้นการกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่ง เรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นศูนย์ฯ ของประชาชน ที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยหลักการสำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน คือ การเป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียน เป็นศูนย์กลางที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ ค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งการพบปะสังสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือในการพัฒนาตนเองและชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน ซึ่งแนวทางการสร้างมนุษยสัมพันธ์ระหว่างชุมชน หรือเครือข่ายชุมชน บนฐานคิดที่ว่าในการพัฒนาชนบทนั้นทำอย่างไรจะให้เกิดจุดเริ่มต้นของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากหลาย ๆ ฝ่าย โดยฝ่ายที่ยังไม่ได้มีส่วนร่วมก็ให้เกิดการมีส่วนร่วม ส่วนฝ่ายที่มีส่วนร่วมอยู่แล้วก็พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมให้หลากหลายขึ้นไปอีก อันก่อให้เกิดการอยู่เย็นเป็นสุข พออยู่พอกินตามวิถีชุมชนของชาวชนบท ในปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชนบทจึงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เป็นการให้การศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนและเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยยังมีหน้าที่ประสานเครือข่ายภูมิปัญญาไทยเพื่อเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนและพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ และที่สำคัญคือเป็นศูนย์กลางข้อมูลภูมิปัญญาไทย รูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย หรือ “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน” ซึ่งแบ่งได้เป็น ๔ รูปแบบ คือ ศูนย์การเรียนรู้ครอบครัว การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรกคือครอบครัว จาก พ่อแม่สู่ลูก จากพี่น้อง เครือญาติ ไกล่ลชิด เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไว้ ศูนย์การเรียนรู้วัดและชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสต่างมีความสำคัญในฐานะเป็นครูผู้ถ่ายทอดพิธีกรรม วัดยังทำหน้าที่เป็นสุขศาลา ดูแลรักษาคนเจ็บป่วย รักษาด้วยสมุนไพร วัดจึงมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ส่งเสริม

สนับสนุนและประสานให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน วัดจึงเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เป็นสถานที่ให้การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ และศูนย์การเรียนรู้ครูเจ้าสำนัก การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุดคือการถ่ายทอดโดยบุคคลซึ่งเป็นผู้รู้ ผู้ชำนาญ พิธียกครูเป็นพิธีแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ที่มีความหมายลึกซึ้งเพราะครูจะเป็นผู้ถ่ายทอด ไม่ใช่เพียงทักษะและวิธีการต่างๆให้เท่านั้นแต่ยังถ่ายทอดจิตวิญญาณให้ศิษย์ด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สรายุทธ วรพงษ์^๑** ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการบริหารการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงของอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ที่พบว่า รูปแบบกระบวนการบริหารการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงของอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย ๘ รูปแบบ คือ ๑)รูปแบบในการสร้างรายได้ ๒)รูปแบบในการรักษาวิถีชีวิต ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ๓)รูปแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน ๔)รูปแบบในด้านการเสริมสร้างชุมชนความเข้มแข็งโดยการมีส่วนร่วมเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนา ๕)รูปแบบในด้านการใช้สิทธิและการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น ๖)รูปแบบในด้านหน่วยงานราชการทุกส่วนมีการบริหารการพัฒนาเชิงบูรณาการ มีการบริหารจัดการที่ดี ๗)รูปแบบในด้านการส่งเสริมการใช้สิทธิการบริหารจัดการพื้นที่ด้วยตนเอง ๘)รูปแบบในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี โดยได้รับการศึกษาทั่วถึง ๕) หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ๖) หลักความสมดุลของการพัฒนา เชื่อมโยงสัมพันธ์กันด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ สิ่งแวดล้อม ด้านคุณภาพชีวิต หรือด้านอื่นๆตามความต้องการของแต่ละชุมชน จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ชูวิทย์ นาเพีย^๒** ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการแก้ปัญหาความยากจน: กรณีศึกษา อำเภอศรีรัตน์ จังหวัดศรีสะเกษ” ที่พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลควรมีการรณรงค์สร้างจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนพัฒนาชุมชน มีระบบการติดตามความก้าวหน้าการดำเนินงานและการประเมินผลความสำเร็จการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม และส่งเสริมแนวคิดการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความเข้าใจและมั่นใจแก่ชุมชน ให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของแผนพัฒนาชุมชน รวมทั้งจัดทำชุมชนต้นแบบ สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอื่น ๆ

๒) ด้านการรับฟังความคิดเห็น (Consult) สอดคล้องกับหลักอภิธานิธรรมที่ว่า หมั่นประชุมเนื่องนิตยนั้น แนวทางในการบูรณาการ คือ การประชุมระดมความคิด (Brain - storming) ในการพัฒนาชนบทเป็นการประชุมที่เหมาะสมสำหรับชุมชนชนบท เนื่องจากมีวิธีการและขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องประชุมได้มีโอกาสสื่อสาร แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหา เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่าง ๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ร่วมกันโดย

^๑ สรายุทธ วรพงษ์, กระบวนการบริหารการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงของอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชนบท, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๕).

^๒ ชูวิทย์ นาเพีย, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการแก้ปัญหาความยากจน: กรณีศึกษา อำเภอศรีรัตน์ จังหวัดศรีสะเกษ, รายงานการวิจัย, (ฝ่ายวิทยบริการและสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

สม่ำเสมอ โดยนำเสนอรูปแบบของการประชุมหมู่บ้านในชุมชนชนบท ดังนี้ ๑) ๑. หมั่นประชุมกัน
 เนื่องด้วย เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่าง ๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
 และหาแนวทางแก้ไข การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชาวชนบท
 ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง กระบวนการดังกล่าว จะต้องเป็น
 กระบวนการที่พัฒนาความสามารถของประชาชน และก่อให้เกิดความพึงพอใจตัวเองและดำรงอยู่ได้ด้วย
 ตัวของประชาชนเอง ซึ่งมีแนวเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ดังนี้ ๑) การประชุมทั่วไป (General
 Conference หรือ Meeting) เป็นการประชุมเฉพาะเรื่อง หรืออาจเป็นการประชุมใหญ่ขององค์การ
 หรือของระบบงานทั้งระบบก็ได้มีบุคคลจากหลายฝ่าย หรือมีผู้แทนจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาร่วมการ
 ประชุม มีระเบียบวาระการประชุม กำหนดไว้ชัดเจน ๒) การประชุมทีมงานภายในหน่วยงาน
 (Meeting หรือ Staff - meeting) การประชุมในลักษณะที่เป็น Staff – Meeting นี้ เป็นการประชุม
 กับผู้ร่วมงาน กับลูกน้อง หรือกับทีมงาน เป็นการประชุมทีมงานภายใน เพื่อปรึกษาหารือกัน
 ในหน่วยงาน ๓) การประชุมคณะกรรมการ (Committee Meeting) การประชุมแบบนี้เป็นการประชุม
 เฉพาะกลุ่มของคณะผู้ทำงาน ซึ่งจัดอยู่ในรูปคณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการ เป็นกลุ่ม หรือคณะ
 บุคคล ที่ได้มีการแต่งตั้ง หรือได้รับการมอบหมาย ๔) การประชุมสัมมนา (Seminar) การ
 ประชุมสัมมนา การสัมมนา หรือการประชุมแบบสัมมนานี้เป็นแบบของการประชุม ที่ใช้กันค่อนข้าง
 แพร่หลายมาก ในหน่วยงานต่าง ๆ และจะปรากฏมีมากเป็นพิเศษ ๕) การประชุมเชิงปฏิบัติการ
 (Workshop) การประชุมแบบการประชุมปฏิบัติการ หรือ การประชุมเชิงปฏิบัติการ ที่เรียกกันว่า
 Workshop นี้ ๖) การประชุมระดมความคิด (Brain - storming) การประชุมแบบระดมความคิด
 หรือแบบ Brain – storming นี้ เป็นการประชุมในแบบที่ มุ่งให้เกิดความคิดปัจจุบันแบบเร่งด่วน ให้ได้
 ความคิดจากสมาชิกมากที่สุดเท่าที่สมาชิกจะคิดได้ เป็นการประชุมเพื่อประมวลข้อคิด ความเห็น และ
 ข้อเสนอแนะ ด้วยเทคนิคการระดมความคิด ซึ่งเป็นวิธีการประมวลข้อคิด – ความเห็นอย่างกว้างขวาง
 ๗) การประชุมแบบกลุ่มย่อยเฉพาะกิจ (Syndicate) การประชุมแบบซินดิเคท หรือ การประชุมกลุ่ม
 ย่อย (เฉพาะกิจ) นี้ เป็นการประชุมแบบกลุ่มย่อย ของผู้ที่มีความสนใจร่วมกันในการพิจารณาปัญหา
 ใดปัญหาหนึ่ง หรือเรื่องย่อยเรื่องใดเรื่องหนึ่งของการประชุมในแต่ละครั้ง ๘) การประชุมแบบโต๊ะกลม
 (Round Table) การประชุมแบบโต๊ะกลม เป็นการประชุมกลุ่มแบบหนึ่ง ที่นิยมจัดโดยให้สมาชิกที่มา
 ประชุมทุกคนนั่งรอบโต๊ะกลมด้วยกัน แล้วสมาชิกมาแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ข้อมูล รายละเอียดในเรื่อง
 ที่สนทนากัน จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ภาสกร นันทพานิช และคณะ** ได้
 วิจัยเรื่อง “การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเพื่อการพัฒนา
 ชนบทเชิงบูรณาการ : กรณีศึกษาตำบลหนองห้าง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ” ผลการวิจัย
 พบว่า ประชาชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในเชิงบูรณาการทั้งด้านสุขภาพ ด้านการเกษตร ด้าน
 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการสร้างและ
 พัฒนา องค์การชุมชน เกิดแผนพัฒนาสุขภาวะชุมชน มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนและเชื่อมประสาน
 เครือข่ายเพื่อดำเนินงานตามแผนพัฒนาที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้น^๓

^๓ ภาสกร นันทพานิช และคณะ, การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนใน
 ชุมชนเพื่อการพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการ : กรณีศึกษาตำบลหนองห้าง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ,
 รายงานการวิจัย, (คณะเกษตรศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๘), หน้าบทคัดย่อ.

๓) ด้านการเกี่ยวข้อง (Involve) สอดคล้องกับหลักการบริหารนิยธรรมที่ว่า พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน แนวทางในการบูรณาการ คือ การกำหนดลักษณะหรือมิติของการมีส่วนร่วมในชุมชนชนบทนั้นเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมภาคประชาชนด้วยกับเอง และภาคประชาชนกับส่วนงานของรัฐ ผู้วิจัยผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาชนบท ได้แก่ ๑) การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ ๒) การรับฟังความคิดเห็นและรับฟังข้อมูลข้อเท็จจริงและ ประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐในกระบวนการพัฒนาชนบท เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น ๓) การเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงาน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ ๔) ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ๕) การเสริมอำนาจแก่ประชาชน โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้าน และกิจกรรมต่างๆที่เกิดจากความต้องการของประชาชน การร่วมกันทำความเข้าใจหัวใจสำคัญแห่งกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง "เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา" มีแนวทางน้อมนำกระแสพระราชดำริมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาการพัฒนาชนบท และการบริหารจัดการเพื่อบรรลุด้านดี สมานฉันท์ และความเจริญที่ยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **อาทิตยา มวลทอง**^๔ ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาบ้านพาขึ้น หมู่ที่ ๑๐ ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์” ที่พบว่า ๑) ยุทธศาสตร์ชุมชนภูมิปัญญา โดยจัดทำโครงการตลาดนัดภูมิปัญญา และโครงการชุมชนต้นแบบ ๒) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ โครงการคุณธรรมนำชีวิตโครงการส่งเสริมสุขภาพชุมชน โครงการพี่สอนน้อง ๓) ยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข คือ โครงการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โครงการเศรษฐกิจชุมชนโครงการเกษตรอินทรีย์วิถีไทย ๔) ยุทธศาสตร์พัฒนาประสิทธิภาพสารสนเทศ คือโครงการศูนย์สารสนเทศชุมชน ซึ่งกิจกรรมสำคัญของชุมชนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับสามห่วงสองเงื่อนไข คือชุมชนมีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนมีความรู้คู่คุณธรรม ได้แก่ ๑) ด้านการลดรายจ่าย โดยการส่งเสริมสนับสนุนการปลูกผัก ผลไม้ไว้บริโภค และมีเหลือจะนำไปขาย หรือแปรรูปบริโภคและจำหน่าย ๒) ด้านการเพิ่มรายได้ มีการส่งเสริมครัวเรือนให้ประกอบอาชีพเสริม เช่น ทำนาและทำไร่ผัก มีการรวมกลุ่มมีการส่งเสริมให้มีการออมเงินเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในหมู่บ้านและนำเงินไปสนับสนุนในการทำอาชีพเสริมต่าง ๆ ให้แก่หมู่บ้าน หรือส่งเสริมอาชีพในครัวเรือน ๓) ด้านการประหยัด ส่งเสริมให้มีการออมเงินสัจจะสะสมทรัพย์เพิ่มขึ้น ๔) ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ชุมชนส่งเสริมให้ครัวเรือนปลูกต้นไม้ทดแทนที่ไถ่ใช้ไป ๕) ด้านการเอื้ออารีต่อกัน ได้จัดสวัสดิการจากกองทุน/กลุ่ม ต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านเพื่อเป็นการช่วยเหลือดูแล ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ และผู้สูงอายุ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

^๔ อาทิตยา มวลทอง ,กระบวนการในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาบ้านพาขึ้น หมู่ที่ ๑๐ ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ : สำนักหอสมุด, ๒๕๕๓), หน้าบทคัดย่อ.

๖) ด้านการเรียนรู้ ชุมชนมีภูมิปัญญาชาวบ้าน หลายด้านที่ถ่ายทอดแนวคิด ความรู้ แนวทางการทำงาน ประสบการณ์ และกระบวนการ เรียนรู้ต่างๆสู่ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **กฤษฎา วงษาสันต์**^๕ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาบ้านโชคใต้ หมู่ที่ ๔ ตำบลอุโลก อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์” ที่พบว่า กลไก ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชนจะต้องปรับประยุกต์หาวิธีการที่เหมาะสมก่อนจะลงมือปฏิบัติ กิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับประชาชนในพื้นที่โดยให้ประชาชนเป็นผู้มองปัญหาของตนเองแล้วจึงนำมาวางแผนเพื่อปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยกลไกต่าง ๆ เป็นพี่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาเท่านั้น ต้องทำความเข้าใจกับประชาชนถึงเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนว่าเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กรเอง ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม และเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ) ตลอดจนเพื่อพัฒนาค่านิยมของไทย เช่น การรักสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น

๔) ด้านความร่วมมือ (Collaboration) สอดคล้องกับหลักการบริหารนิยธรรมที่ว่า ไม่ลู่อานาจแห่งกิเลสตัณหา คือความอยากได้ อยากมี อยากเป็น อันเป็นต้นเหตุแห่งความขัดแย้ง ซึ่งปัญหาที่เป็นต้นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้งของประชาชนในชนบท ได้แก่ ๑) ปัญหาการแย่งน้ำเพื่อการเกษตร เกิดขึ้นช่วงฤดูแล้ง สาเหตุเกิดจากการเกษตรแย่งน้ำในคลองเพื่อสูบน้ำไปรดพืชผลทางการเกษตร ๒) ปัญหาการบุกรุกแนวที่ดิน สาเหตุเกิดจากการบุกรุกเพื่อทำการเกษตรและผู้บุกรุกไม่รู้แนวเขตที่แท้จริง เกิดจากการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรลุกล้ำแนวเขตที่ดิน โดยเฉพาะช่วงฤดูการเพาะปลูก มีประมาณ ๔ ราย เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นไม่มากนัก สาเหตุเกิดจากความไม่รู้แนวเขตที่ดินที่แน่ชัดของผู้ครอบครองรายใหม่ ๓) ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบริหารกองทุนหมู่บ้าน สาเหตุเกิดจากการอนุมัติให้กู้เงินของคณะกรรมการบริหารมีความแตกต่างกันในวงเงินอนุมัติให้กับสมาชิก ๔) ปัญหาการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นปัญหาจากความไม่เข้าใจของประชาชน ที่ไม่ยอมให้ที่ดินเพื่อการก่อสร้างสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน ๕) ปัญหาพระสงฆ์กับประชาชน เป็นปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากการทำบุญชื้อรายรับ-รายจ่าย ของวัดที่ไม่ได้จัดทำบัญชีและไม่ได้ชี้แจงให้ประชาชนได้ทราบ การรับ-จ่ายเงินของวัด ซึ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบท การพัฒนาชนบทจะขับเคลื่อนไปข้างหน้าไม่ได้ถ้าไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการใช้กลยุทธ์เชิงสันติ ในการแก้ไขความขัดแย้งในชนบท ประกอบด้วย ๑) การเจรจาแบบเผชิญหน้า ๒) การเจรจาแบบหลีกเลี่ยง ๓) การเจรจาแบบโน้มน้าว ๔) การเจรจาแบบประนีประนอม ๕) การเจรจาแบบร่วมมือ ๖) การเจรจาแบบสนับสนุน ๗) การเจรจาแบบโอนอ่อนผ่อนตาม ๘) การเจรจาแบบแบ่งปัน นอกจากนี้การสร้างทางเลือกร่วมกันโดยการแสวงหา “คนกลาง” เข้ามาช่วยจัดการความขัดแย้ง ซึ่ง ประเด็นปัญหาที่คู่กรณีควรจะใช้วิธีการนี้จัดการความขัดแย้งก็คือ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อเท็จจริง หรือข้อมูล ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ และความต้องการ ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ๔) ความขัดแย้งด้านค่านิยม ๕) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง จาก

^๕ กฤษฎา วงษาสันต์, การพัฒนาชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาบ้านโชคใต้ หมู่ที่ ๔ ตำบลอุโลก อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์, *รายงานการวิจัย, สถาบันราชภัฏสุรินทร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ๒๕๕๘).

ผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ดำรงค์วิทย์ รัตนพวงศ์^๖** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการความขัดแย้งของผู้นำชุมชน” ที่พบว่า หลักการเจรจาไกล่เกลี่ยวิธีการไกล่เกลี่ย หลักการประณีประนอมและหลักกฎหมายรับรู้บทบาทจากข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเป็นเอกสารได้รับการอบรมสัมมนาปีละ ๑ ครั้ง วิธีการจัดการกับความขัดแย้งใช้วิธีการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง โดยเรียกคู่กรณีมาสอบถามทั้งสองฝ่ายความมีอารมณ์ของผู้นำชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง การที่ก้านผู้ใหญ่บ้าน เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและมีศีลธรรม การให้ความยุติธรรมทางสังคมกับคู่กรณีการที่ผู้นำมีความยุติธรรม การไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เจตคติต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง การมีส่วนร่วมของชุมชนจะทำให้ผู้นำชุมชนได้รับความไว้วางใจให้แก่ไขปัญหาความขัดแย้ง โดยการที่คนในชุมชนช่วยเหลือกันมีความสำคัญต่อการจัดการความขัดแย้งอย่างยิ่ง และหลักอุปนิสัยธรรมที่ว่า ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการ พัฒนาชนบทบนพื้นฐานแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และตามแนวพระราชดำริ “เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา” จากการดำเนินงานตามโครงการเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพื่อการพัฒนาชนบทในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ (อีสานใต้) โดยพยายามสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนา “ความเชื่อและพฤติกรรม” กับ “วัตถุในสังคม” ซึ่งการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชนกิจกรรมสำคัญของชุมชนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับสามห่วง สองเงื่อนไข คือชุมชนมีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนมีความรู้คู่คุณธรรม ได้แก่ ๑) ด้านการลดรายจ่าย โดยการส่งเสริมสนับสนุนการปลูกผัก ผลไม้ไว้บริโภค และมีเหลือจะนำไปขาย หรือแปรรูปบริโภคและจำหน่าย ๒) ด้านการเพิ่มรายได้ มีการส่งเสริมครัวเรือนให้ประกอบอาชีพเสริม เช่น ทำนาและทำไร่ผัก มีการรวมกลุ่มมีการส่งเสริมให้มีการออมเงินเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในหมู่บ้านและนำเงินไปสนับสนุนในการทำอาชีพเสริมต่าง ๆ ให้แก่หมู่บ้าน หรือส่งเสริมอาชีพในครัวเรือน ๓) ด้านการประหยัด ส่งเสริมให้มีการออมเงินสัจจะสะสมทรัพย์เพิ่มขึ้น ๔) ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ชุมชนส่งเสริมให้ครัวเรือนปลูกต้นไม้ทดแทนที่ได้ใช้ไป ๕) ด้านการเอื้ออารีต่อกัน ได้จัดสวัสดิการจากกองทุน/กลุ่ม ต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เพื่อเป็นการช่วยเหลือดูแล ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ และผู้สูงอายุ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ๖) ด้านการเรียนรู้ ชุมชนมีภูมิปัญญาชาวบ้าน หลายด้านที่ถ่ายทอดแนวคิด ความรู้ แนวทางการทำงาน ประสบการณ์ และกระบวนการ เรียนรู้ต่าง ๆ ล้วนชุมชน จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **กมลวรรณ พาหอม^๗** ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน (SML): กรณีศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ที่พบว่า งบประมาณที่หมู่บ้าน/ชุมชนได้รับจากรัฐบาลไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาหมู่บ้าน/ชุมชน ประการถัดมาควรมีหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรอื่นๆ มาให้คำแนะนำ หรือความรู้ในการจัดทำโครงการเพื่อ

^๖ ดำรงค์วิทย์ รัตนพวงศ์,การพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการความขัดแย้งของผู้นำชุมชน, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๓).

^๗ กมลวรรณ พาหอม,การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) : กรณีศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, **รายงานการวิจัย**, (ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๘), หน้าบทคัดย่อ.

แก้ไขปัญหามุมบ้าน/ชุมชน และประการสุดท้ายเจ้าหน้าที่จากภาครัฐควรประสานงานกับ คณะกรรมการหมู่บ้านในการดำเนินงานตามโครงการอย่างต่อเนื่อง ๓) การเกี่ยวข้องในการ ปฏิบัติงาน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะทางที่ นำไปสู่การตัดสินใจ ๔) ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดย เป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ๕) การเสริมอำนาจแก่ประชาชน โดยให้ ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้าน และกิจกรรมต่างๆที่เกิดจากความต้องการของประชาชน การร่วมกันทำความเข้าใจหัวใจสำคัญแห่ง กระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง "เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา" มีแนวทาง น้อมนำกระแสพระราชดำริมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาการพัฒนาชนบท และการบริหารจัดการ เพื่อบรรลุสามัคคี สมานฉันท์ และความเจริญที่ยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ธิดารัตน์ ศรีขาว**^๔ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชน ชนบทในจังหวัดกาฬสินธุ์” ที่พบว่า ผลการสร้างรูปแบบการพัฒนาการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนชนบท จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้จัดทำแผนการจัดกิจกรรมการพัฒนาการ ดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนชนบท โดยนำปัจจัยทั้ง ๓ ด้าน มาจัดทำ เป็นโครงการ ได้รูปแบบการพัฒนา ๖ ขั้นตอน ๑๔ กิจกรรม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ

วิทยา จันทรแดง ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน” ผลการวิจัยพบว่า ๑) นโยบายการนำ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพ ขององค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน ๒) ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบ อาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน ๓) รูปแบบใหม่ที่ค้นพบคือ การ บริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยในครั้งนี้ นำไปสู่ข้อค้นพบใหม่ คือ ๑) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กร ชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคีสนับสนุน ๒) ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ๓) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้าน การฟื้นฟูชุมชน แนวทางด้านการปรับตัวของ ชุมชน และแนวทางการดำรงอยู่ของชุมชน^๕

๕. การเสริมอำนาจชุมชน (Empower) สอดคล้องกับหลักอภิปธานิธรรมที่ว่า ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ซึ่งแนวทางในการบูรณาการคือ เราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของ ท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มาก ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการพัฒนา

^๔ ธิดารัตน์ ศรีขาว, รูปแบบการพัฒนาการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชน ชนบทในจังหวัดกาฬสินธุ์, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๗).

^๕ วิทยา จันทรแดง, การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๖) .

ภาวะผู้นำเพื่อการพัฒนาชนบท ในลักษณะของการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนโดยผู้นำชุมชน ซึ่งผู้นำสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน จะต้องยึดหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ๑) หลักการมีส่วนร่วม อันเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานพัฒนาชุมชน ๒) การรวมกลุ่ม ชุมชน และองค์กร พลังของกลุ่มจะช่วยบรรเทาความทุกข์หรือสภาพปัญหาที่แต่ละคนมีอยู่ ๓) การให้การศึกษ/การเรียนรู้ เป็นกระบวนการเสริมสร้างความรู้ให้กับบุคคล กลุ่ม ชุมชน สังคม เป็นการพัฒนาค้นไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระหว่างทั้งคนภายในและภายนอกชุมชน ๔) หลักการพึ่งตนเอง คือความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ๕) หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ๖) หลักความสมดุลของการพัฒนา เชื่อมโยงสัมพันธ์กันด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ สิ่งแวดล้อม ด้านคุณภาพชีวิต หรือด้านอื่นๆตามความต้องการของแต่ละชุมชน จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พัชรินทร์ สิริสุนทร** ได้วิจัยเรื่อง “รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาชนบท : กรณีศึกษา จังหวัดพิษณุโลก” ที่พบว่า ภูมิปัญญาไทยมีบทบาทในการพัฒนาอย่างกว้างขวางในทุกระดับ โดยอยู่ในรูปขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปสินค้าและบริการ การบริหารจัดการปัจจัยตลอดจนความสัมพันธ์ในการผลิต การประกอบธุรกิจชุมชน การปฏิบัติทางสังคม ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการจัดระเบียบทางสังคม โดยภูมิปัญญาไทยดังกล่าว มีรากฐานมาจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชน ระหว่างชาวชุมชนกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมรอบตัว และระหว่างบุคคลกับเทคโนโลยีตลอดจนอำนาจเหนือธรรมชาติตลอดระยะเวลาของการก่อตั้งชุมชน การนำภูมิปัญญามาใช้ในการพัฒนาจึงเป็นความพยายามของชาวชุมชนที่จะรักษาสมดุลระหว่างการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการประกอบอาชีพกับการรักษาสมดุลของความสัมพันธ์ของบุคคล โดยการประยุกต์ภูมิปัญญาให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของการพัฒนาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ปัจจัยสำคัญซึ่งทำให้ภูมิปัญญาเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาได้แก่ การมีสำนึกทั้งทางประวัติศาสตร์และสำนึกทางสังคมของชาวชุมชน การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การรู้จักใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์เชิงซ้อนและระบบอุปถัมภ์^{๑๐} และยังมีบริบทที่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุวิดา แสงสีหนาท** ได้วิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญา : ยุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนพุทธทั้งสามแห่งมียุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนมีรูปธรรมในการปฏิบัติจริง เริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนทิวทัศน์หรือปรัชญาการมองโลก ให้ความหมายใหม่ต่อการปฏิบัติธรรม ได้แก่ “บุญ” “เมตตา” “ความรัก” แล้วตามด้วยค่านิยมและรูปแบบการปฏิบัติที่เน้นการ “ให้” ผลที่ได้คือ การพัฒนาระดับบุคคลก็คือ การพัฒนาระดับชุมชนอย่างแยกกันไม่ได้ ยุทธศาสตร์การพัฒนาจะต้องมีทั้งแนวคิดในระดับบุคคลและชุมชน และแนวกว้างในระดับโลก ในระดับบุคคลและชุมชน ยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ การมีเป้าหมายชีวิตที่ไม่มีทุกข์ด้วยศีล การเปลี่ยนตนเองโดยใช้กิจกรรมทางโลกเป็นเครื่องมือพัฒนาทางธรรม กระบวนการขัดเกลา ความศรัทธา และพลังกลุ่มหรือชุมชน ในระดับสังคม

^{๑๐}พัชรินทร์ สิริสุนทร, รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาชนบท : กรณีศึกษา จังหวัดพิษณุโลก, **รายงานการวิจัย**, (พิษณุโลก:มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๓), หน้า บทคัดย่อ.

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ พลังเครือข่ายแห่งความรัก และการทำประโยชน์สู่สังคม และในระดับโลก หลักสำคัญยังคงเป็นการ “ให้” เพื่อให้เกิดพลังเครือข่ายแห่งความรักของประเทศพันธมิตร และจุดยืนของประเทศคือ เป็นประเทศแห่งการพัฒนาจิตใจ^{๑๑} และหลักอุปทานิยธรรมที่ว่า เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนียสถาน มีแนวทางในการบูรณาการได้แก่ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยตีความหลักธรรมว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชุมชน ของชาวชนบทที่ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนเป็นอัตลักษณ์ของชนบทในท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาชนบทโดยการบูรณาการกับวิถีชุมชนท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานใต้หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี และเป็นที่รวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานที่สำคัญเหล่านั้นตามประเพณีที่ดำรงซึ่งแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ทุกกลุ่มมีการประยุกต์ความคิดความเข้าใจจากการใช้วิถีดำรงชีพแบบ “หาอยู่หากิน” ที่อิงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ปรับตัวเองเข้ากับฤดูกาล และของธรรมชาติ สู่วิถีแบบ “เฝ้าอยู่ เฝ้ากิน” เป็นการริเริ่มปรับปรุงดัดแปลงธรรมชาติในเงื่อนไขที่ไม่ทำลาย ให้สามารถดำรงอยู่ด้วยการเพาะปลูกและตั้งถิ่นฐานได้ เมื่อเกิดการตั้งถิ่นฐานแล้วรูปแบบการรวมกลุ่มกันก็เด่นชัดขึ้น สู่รูปแบบ “เฝ้านํ้ากัน กินนํ้ากัน ม่วนนํ้ากัน” มีการบูรณาการวัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาท้องถิ่นตนเอง คือการนำเอา วิถีชีวิตความเชื่อระบบนิเวศ มาสร้างเป็นแนวปฏิบัติ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่า ภูมิปัญญาร่วมสมัยตามมาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการสังคม ในชุมชน ผ่านวัฒนธรรม เช่น พิธีกรรมบุญ การละเล่น ศิลปะ คือ การค้นพบ ประยุกต์ ประดิษฐ์และสร้างใหม่เพิ่มเติมวัฒนธรรมชุมชน เช่น พิธีกรรมบุญ การละเล่น ศิลปะ นั้น มีคำสอนและคติเตือนใจแฝงอยู่ซึ่งเป็นความรู้ในการจัดการสังคมนั่นเอง จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สรารุณี วรพงษ์**^{๑๒} ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการบริหารการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงของอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ที่พบว่า รูปแบบกระบวนการบริหารการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงของอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย ๘ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบในการสร้างรายได้ ๒) รูปแบบในการรักษาวิถีชีวิต ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ๓) รูปแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน ๔) รูปแบบในด้านการเสริมสร้างชุมชนความเข้มแข็งโดยการมีส่วนร่วมเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนา ๕) รูปแบบในด้านการใช้สิทธิและการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น ๖) รูปแบบในด้านหน่วยงานราชการทุกส่วนมีการบริหารการพัฒนาเชิงบูรณาการ มีการบริหารจัดการที่ดี ๗) รูปแบบในด้านการส่งเสริมการใช้สิทธิการบริหารจัดการพื้นที่ด้วยตนเอง ๘) รูปแบบในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี โดยได้รับการศึกษาทั่วถึง

^{๑๑} สุวิดา แสงสีหนาท, ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญา : ยุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ, (วิทยาลัยสหวิทยาการ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙) .*

^{๑๒} สรารุณี วรพงษ์, กระบวนการบริหารการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงของอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชนบท, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๕).*

๖.๓ ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่อง “บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้” จากข้อค้นพบจากการวิจัย ผู้วิจัยจึงเสนอแนะแนวทางเพื่อเป็นแนวทางในการเลือกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชนบทในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ ดังนี้

๖.๓.๑ ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

๑. ส่วนงานภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาชนบทโดยมุ่งเน้นที่ความต้องการของประชาชนเป็นหลัก และการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในการพัฒนาชุมชนชนบท โดยเฉพาะการพัฒนาความคิดสติปัญญา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้โลกภายนอกชุมชนที่กว้างไกลและหลากหลาย

๒. ส่วนงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการจัดอบรม ให้การศึกษา และทำความเข้าใจในแผนพัฒนาชุมชนชนบท และส่งเสริมการนำแนวคิดปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนชนบท อันเป็นการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา อย่างแท้จริง

๖.๓.๒ ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัตินี้ ได้เสนอแนะจากผลการวิจัยในประเด็นที่เห็นว่าสำคัญและควรเป็นประเด็นเร่งด่วนต่อการพัฒนาชนบทในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ ดังนี้

๑. ส่วนงานภาครัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ควรส่งเสริมให้มีการจัดประชุมสัมมนาร่วมกันระหว่างภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่อยู่เสมอ

๒. ส่วนงานภาครัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ควรรับฟังความคิดเห็นและรับฟังข้อมูลข้อเท็จจริงอันเป็นปัญหาในการพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์

๓. ส่วนงานภาครัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ควรส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น จากแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นฐานคิดหรือแนวปฏิบัติในการพัฒนาชนบท

๔. ส่วนงานภาครัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ควรให้ความสำคัญเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายในกรณีเกิดความขัดแย้งในชุมชนชนบทอันมาจากปัญหาที่ดินทำกินหรือน้ำเพื่อการเกษตร

๕. ส่วนงานภาครัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ควรสร้างศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน

๖.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการวิจัยเกี่ยวกับ “บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาชนบทตามแนววิถีชุมชนเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้” ในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในลักษณะต่อไปนี้

๑) ควรดำเนินการในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งเป็นใช้วิธีการปฏิบัติ กระบวนการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง การเรียนรู้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาชนบทเป็นการเฉพาะ

๒) ควรเพิ่มกรณีศึกษาจากพื้นที่ของประเทศไทยในภาคอื่น ๆ เช่น ภาคเหนือ หรือภาคใต้ เพื่อเพิ่มบริบทของการวิจัยให้ได้องค์ความรู้และรูปแบบการพัฒนาชนบทที่หลากหลาย